

Michel Krielaars laat zien hoe componisten zich staande hielden in de Sovjet-Unie van Stalin.

tekst **Peter Sierksma**

Sergej Prokofjev

Hitler of Stalin? Met dat zinnetje testte Harry Mulisch bij leven graag menig gezelschap waarin hij verkeerde. Ieder antwoord was goed, maar als hij moest kiezen, prefereerde Mulisch Stalin. Die vermoordde misschien wel meer mensen dan zijn Duitse collega, maar beperkte zich tenminste niet tot die ene etnische groep, de Joden.

En er was nog iets: de kunst. Anders dan Hitler hield Stalin van muziek. En het is waar, juist onder Stalin heeft de Sovjet-Unie een keur aan grote componisten voortgebracht. Hoe is dat te verklaren? Was het dankzij of ondanks 'de pech' dat Stalin van muziek hield, dat er zoveel geweldige muziek geschapen werd in de Sovjet-Unie?

In *De klank van de heilstaat* doet Michel Krielaars een fascinerende poging iets van die complexe werkelijkheid uit de doeken te doen. In tien verhalen die het midden houden tussen essay en reportage, beschrijft de oud-Ruslandcorrespondent van de NRC hoe een hele generatie componisten, variërend van Prokofjev en Sjostakovitsj tot minder bekende figuren als Zaderatski en Vajnberg, moest zien te overleven.

Want wat moet je als je getalenteerd bent en weet wat de gestaalde kaders van de revolutie van je verwachten? Ben je loyaal, verzet je je of probeer je binnen de door de machtige Componistenbond aangegeven grenzen en structuren (geen schoonheid, geen troost, alles in het teken van het socialistisch realisme!) in toon en ritme te rebelleren?

Michel Krielaars
FOTO MERLIJN DOOMERNIK

Krielaars verbeeldt in meerdere toonaarden het schizofrene kunstklimaat dat onder Stalins 'laatste lakei' Tichon Chrennikov tot de komst van Gorbatsjov in tact bleef en tot diep in de Baltische staten voelbaar was.

Ik moest vaak denken aan een uitspraak van de Letse componist Peteris Vasks, die een van zijn vioolconcerten omschreef 'als een gezang, komend uit de stilte en in de stilte wegstervend, vol idealisme en liefde, af en toen weemoedig, af en toe dramatisch'. Dit omdat het lange tijd verboden was om (altijd met religie geassocieerde) koormuziek te maken.

Alles wat onderdrukt wordt, gaat ondergronds. Soms zie je dat terug in tal van verborgen boodschappen die grootmeesters als Prokofjev en Sjostakovitsj in hun composities stopten. En soms ook in de lang verborgen verhalen die Krielaars weet op te rakelen, dankzij onvermoede ontmoetingen met familieleden en vrienden of bezoeken aan concertzalen en kleine museale kamers drie hoog achter.

Neem het verhaal van de vrijwel onbekend gebleven Vsevolod Zaderatski, die als telg uit een oud Oekraïens adellijk geslacht alles had wat een communist niet mocht wezen en alleen daarom al tot zijn dood toe verboden, gevangen en verbannen werd.

Zijn nalatenschap wordt op ontwapenende wijze door zijn zoon en kleindochter aan het licht gebracht als een vergeten hemellichaam dat Krielaars alsnog aan het oude Sovjet-firment kan toevoegen.

Hoe anders dan die dappere ster die juist nooit doofde en tegen alle verduistering in altijd bleef stralen: Slava Rostropovitsj. Zijn verhaal grijpt aan, omdat hij de heilstaat wist te tonen hoe je een volk trouw kunt blijven zonder aan de van boven opgelegde eisen te voldoen: door als het moet te vluchten en als het nodig is (zoals de cellist deed in augustus 1991) terug te keren.

Mooi hoe het Krielaars lukt om door Stalins koude winter heen steeds iets van tinteling te laten horen. Iets van gezang, vanuit de stilte de glasnost tegemoet.

Michel Krielaars
De klank van de heilstaat. Musici in de tijd van Stalin
Pluim; 368 blz. € 25